

Piecas vērtības

Ingrīda Burāne

Sākotnēji ar žurnāla redakciju bija vienošanās, ka Latvijas otrās simtgades pirmo numuru ievadīsim ar rakstu par trijās Rīgas izstāžu zālēs (Latvijas Nacionālā mākslas muzeja, Arsenāla, Romana Sutas un Aleksandras Beļcovas muzeja) atklāto skati "Portrets Latvijā. 20. gadsimts. Sejas izteiksme" (2018. 3. novembris – 2019. 24. februāris). Taču izstādes kopiespāids, iekārtojums, darbu atlase, atsevišķu mākslinieku nozīmības izcēlums šajā versijā ir tik diskutējams, nepietiekams un, manuprāt, nepatiess, ka no iecerēs atteicāmies.

Izstādes būtiskākais trūkums, manā redzējumā, iešifrēts uzdevumos un mērķos – nelepoties ar cilvēku, personību, individualitāti, katra stāju, devumu Latvijas vēstures griežos mākslinieciskā nolasījumā (kaut konkrētos mākslas darbos tā redzama un nojaušama jo koši), bet ieslogot un aplēpt portretēto cilvēku acis, sirdis un vērtības, dzelzotiem klamburiem slēgtā finiera kastē. Arī semantiskā lasījumā izstādes pieteikums sašaurina portreta žanra būtību, nozīmi: runāt par sejas izteiksmi nozīmē runāt par īslaicīgo, nepastāvīgo, pārejošo, taču portreta jēga tuvojas pilnībai tik tad, kad tā atklāj personības būtību, raksturo paliekošo, piešķir laika un kopuma vispārinājumu jebšu nezūdošo cauri gadsimtiem.

Neveiklākā, nepilnvērtīgām ideoloģiskām dogmām iežogota ir Arsenālā kārtotā portretējumu kolekcija. Iecentrēt skatītāja apziņā lozungu, ka neizsmeļamām mākslinieciskām kvalitātēm piesātinātajai visai Latvijas divdesmitā gadsimta otrās puses glezniecībai, tēlniecībai, grafikai pāri klājas krievu autora Nikolaja Tomska (1900–1984) pieticīgā Staļina ēna, šķiet melīgi un neētiski. To var tulkot kā norādi, ka Latvijas mākslinieki ar pilnu atdevi kalpojuši tā saucamajam sociālistiskajam reālismam – vārdu salikums, kas pastāv tikai kalambūrus atkārtotāju rakstītāju shēmās. Šīm no dzīves atrautajām konstrukcijām nav ne mazākās saistības ar to pašizliedzīgo, intensīvo jaunradi, ar kuru Latvijas mākslinieki pieaudzēja pirmā Neatkarības laika godājamākajām tradīcijām pasaules modernās mākslas novitātes, mākslas uzdevumu dziļāko izpratni un individuālā rokraksta pazīmes. Šādu viegli atspēkojamu aplamību Latvijas simtgadei veltītajā izstādē netrūkst.

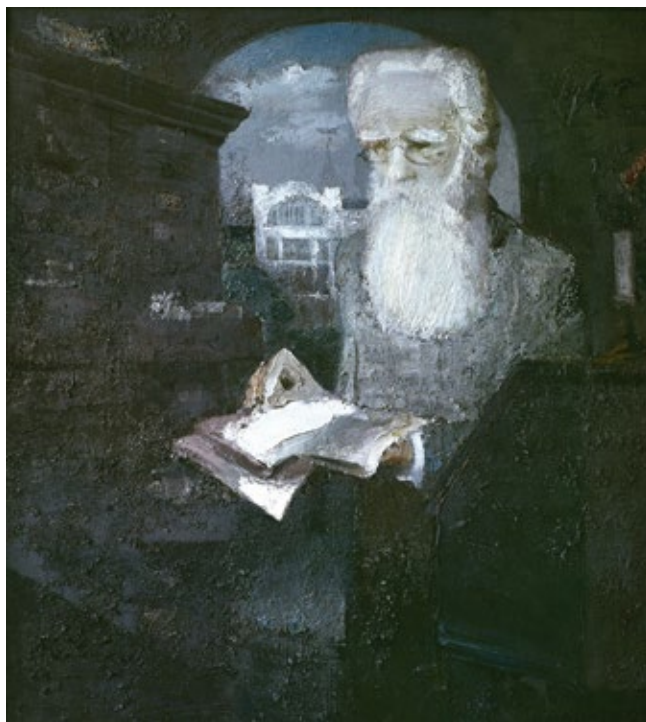
Viena saistīta ar gleznotāju **ROBERTU MUZI** (dz. 1944), kurš nu jau gadus četrdesmit intensīvi strādā portreta žanrā – kā valsts, tā individuālos pasūtījumos, patstāvīgās iecerēs meklē un atrod jaunas portreta žanra izteiksmes iespējas un kura nozīmīgā vieta mūsu mākslā Latvijas simtgadei veltītajā ekspozīcijā ignorēta. Proti, tajā nav iekļauts neviens profesora darbs. Tāpēc šoreiz atskatišos uz dažiem viņa no Latvijas mākslas kopainas neizņemamiem portretiem, kā vienu no iespējamiem lasījumiem izmantojot mūsu vēstures un simtgades svinību piecu gadu programmas atslēgvārdus. Tie ne tikai raksturo vēstures gaitu, bet nosaka arī mākslinieka Roberta Muža portretēto personību lomu, viņa paša stāju kā gleznotājam, pedagogam, sabiedriskam darbiniekam. Jo vairāk tāpēc, ka ikdienišķās svētku raķetes ir izšautas un kūkas apēstas, bet šodien un rītdien ieceramais, darāmais, kopjamais, sasniedzamais – paliek arī otrajā simtgadē un mūžīgi.

GRIBA (1917) – Latvijas cilvēki drosmīgi un tālredzīgi liek pamatus savai demokrātiskai un neatkarīgai valstij

Bez visas tautas apzinātām un reizumis pat neapzinātām vēlmēm, iespējams, šī griba nebūtu koncentrējusies. Pamatu likšana, veidošana, kopšana ir visas latviešu tautas darbs, kas organizējās un īstenojās jaunlatviešu kustības mudināts un Rīgas Latviešu biedrības vadīts. Kopīgais tautas darbs ir latviešu folkloras vākums, mūsu dainu, pasaku, teiku, anekdošu un citu literāro žanru mantojuma apkopošana kā pašapzināšanās veids. **Krišjāni Baronu** (1835–1923) godājam par mūsu Dainu tēvu, un *Latvijas Avīzes* un *Apollo* kopīgi

rikotajā tautas aptaujā 2004. gadā viņš tika atzīts par visu laiku ievērojamāko Latvijas personību.

Krišjāni Baronu Roberts Muzis uzglezno 1985. gadā kā vēltījumu folklorista un publicista 150 gadu jubilejai. *Latviskā-kais latvietis* attēlots pie 1880. gadā Maskavā izgatavotā Dainu skapja, kas kopš 2014. gada apskatāms Latvijas Nacionālajā bibliotēkā un 2001. gadā iekļauts UNESCO programmas "Pasaules atmiņa" sarakstā. Gleznojuma gaišākā vieta ir centrā attēlotās papīra lapas, kuras Dainu tēvs tur rokās, sistematizējot iesūtītās tautas garamantas. Tām būtiska loma valstiskuma un nacionālās pašapziņas veidošanā. Zīmīgi, ka gleznas tālākajā plānā mākslinieks licis Ziemeļblāzmas pils atveidu kā zināmu norādi uz saistību ar Augusta Dombrovska ierīkoto Burtnieku māju, kur Kr. Barons ne tikai viesojās, bet kopš 1909. gada arī

Krišjāņa Barona portrets
1985, a., e., 100 x 92

dzīvoja. Paša gleznotāja dzimtas mājas atrodas Vecmilgrāvī, tajās viņš strādā un atpūšas joprojām. Tādējādi ģeogrāfisko pieminējumu gleznā var tulkot arī kā mākslinieka atziņu, ka mūsu saknes ir folklorā un tās klātesamībā ikdienā.

Roberts Muzis uz audekla iedzīvinājis arī citus jaunlatviešus: Andreju Spāģi (1984), Frici Brīvēznieku (1987), tādus nacionālās kultūras pamatlicējus un latviešu izglītības veicinātājus kā Kronvaldu Ati (1987) un Jāni Cimzi (1989). Turklāt gleznot šīs personības aizvien bijusi mākslinieka brīva griba – to tapšanas iniciatori nav nedz konkrēti pasūtītāji, nedz muzeju apzināta vēlme kopt žanru, dažādot ekspozīcijas. Gluži otrādi, mākslinieks, ja uzskatījis par nepieciešamu, darbus pēc parādīšanas izstādē aizvien nesavtīgi atdāvinājis iestādei, kura saistīta ar vēsturisko personību.

DZIMŠANA (1918) – sabrūk impērijas, dibinām Latvijas valsti

Kā jau no vēstures zināms, tad populārajā Viļa Rīdzinieka fotogrāfijā, kurā iemūžināts Latvijas valsts proklamēšanas notikums 1918. gada 18. novembrī, nav redzams Latvijas Republikas pirmais prezidents (1922–1927) advokāts **Jānis Čakste** (1859–1927). Toties viņš ir iemūžināts Roberta Muža gleznotajā portretā, kas ilgstoši greznoja Rīgas pils telpas, kad pēc neatkarības atjaunošanas tur atkal tika iekārtota Latvijas Valsts prezidenta oficiālā rezidence. Restaurētajā pils interjera Ģerboņu zālē atrodas četri Roberta Muža mākslasdarbi: jau pieminētais Jāņa Čakstes gleznojums (1995), kā arī pārējo pirmskara Valsts prezidentu portretējumi: Valsts prezidents (1927–1930) Gustavs Zemgals (1995), Valsts prezidents (1930–1936) Alberts Kviesis (1995) un

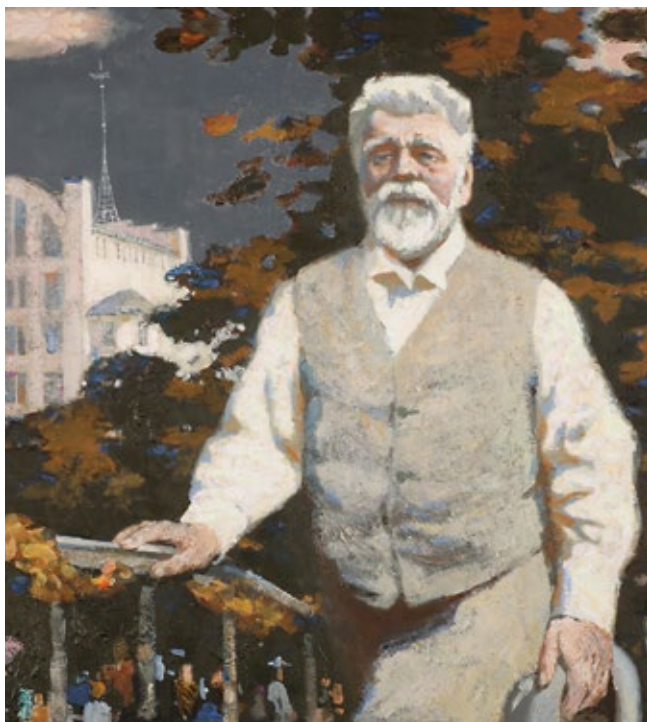

Prezidenta Jāņa Čakstes portrets (fragments)
1995, a., e., 157 x 92

Valsts prezidents (1936–1940) Kārlis Ulmanis (1995).

Lieki atgādināt, ka piedāvājums gleznot visus četrus portretus Robertam Muzim bija ne tikai atzinība viņa mākslinieciskajam briedumam, bet arī liela atbildība. Turklāt saskaņā ar pils restaurācijas iecerēm un tās interjera izveides autoriem portreti bija jāglezno noteiktā stilistikā un vienotā koncepcijā. Tie bija iecerēti kā atsauces uz iepriekšējā gadsimta sākuma portreta tradīcijām vai, kā raksturoja viens no toreizējiem portretu pasūtītājiem Imants Lancmanis, tad portretiem pēc sava rakstura un mākslinieciskā papildījuma vajadzētu būt tādiem kā Rozentāla parādes portretiem. No šīs nelielās piezīmes vien top skaidrs, cik daudz jāzina un cik brīvi jāpārvalda dažādi izteiksmes līdzekļi, lai bieži vien no ne visai skaidrām vēsturiskām fotogrāfijām radītu pārliecinošu, konkrētu vēsturisku personību ar portretisku līdzību, raksturojuma vispārinājumu un mākslinieciskā papildījuma kopnoskaņu. Roberta Muža talants un neatlaidība, iedziļinoties visos nosacījumos un pasūtītāju vēlmēs, deva rezultātu, kas ne tikai uz laiku laikiem atrada mājvietu pils apartamentos, bet kļuva par vienu no nozīmīgākajiem vēsturiskā portreta sašņegumiem Latvijas mākslā divdesmitā gadsimta otrajā pusē.

Par to varēja pārliecināties arī skatītāji, kuriem Rīgas pils iekšējās telpas parasti ir slēgtas. Pils traģiskajā ugunsgrēkā 2013. gada Jāņu priekšvakarā necietušie mākslasdarbi pēc Valsts prezidenta kancelejas rosinājuma tika parādīti galerijā "Daugava" izstādē "Prezidentu portreti un V. Purviša gleznas no Rīgas pils" (galerijas Ausekļa ielas 1 telpās no 13. novembra līdz 4. decembrim, 2013). Tā bija skaista redzēšanās ar četriem Roberta Muža, diviem Miervalža Poļa (Guntis Ulmanis, Vaira Viķe-Freiberga), vienu Rituma Ivanova (Valdis Zatlers) izpratni par valsts pirmās personas atveidi uz audekla, kas līdzās divām Vilhelma Purviša ainavām (Ziemas ainava un Pavasara ainava, 20. gs. 30. gadi) liecināja, ka

Mana Ziemeļblāzma. Augusta Dombrovskā portrets
2013, a., akrils, 73 x 92

latviešu glezniecība savās labākajās izpausmēs ir glezniecisko vērtību piesātināta visā iepriekšējā gadsimta ritējumā.

Jānis Čakste Roberta Muža tvērumā rādīts kā suverēna personība, kas ar staltumu un gleznas aplūkotājam pievērsto atklāto skatienu simbolizē godīga politiķa stāju. Viņš bija patriots, demokrāts un cilvēks, kurš saprata izglītības nepārvērtējamo nozīmi. Viņam ir lieli nopelni Latvijas Augstskolas dibināšanā 1919. gada septembrī, kas pēc Satversmes izstrādāšanas ieguva nosaukumu "Latvijas Universitāte" un nākamajā gadā svinēs savu simtgadi tāpat kā Mūzikas un Mākslas akadēmijas. 1924. gada 28. septembrī Jānim Čakstem augstskolas piecu gadu jubilejā tika piešķirts *Dr. jur. honoris causa* (goda doktora) grāds, tā pateicoties par viņa līdzdalību Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes izveidē un pirmo studiju programmu, plānu izstrādāšanā.

VARONĪBA (1919) – smagās kaujās izcīnām uzvaras Brīvības cīņās

No Roberta Muža portretu glezniecības daudzskaitlīgā atzara šai sadaļai izvēlējos latviešu rūpnieka un mecenāta **Augusta Dombrovskā** (1845–1927) gleznoto atveidu. Portrets tapa pēc mākslinieka paša ierosmes 2013. gadā, kad tika svinēta pils simtgade un pēc vērienīgas restaurācijas ēka atguva savu arhitektonisko un atjaunoto interjeru māksliniecisko vērtību. Portreta personiskais nosaukums "Mana Ziemeļblāzma" norāda uz jau pieminēto gleznotāja dzīvesvietu un tapa kā pateicība par to pilnībā nenovērtējamo ieguldījumu, kuru Augusts Dombrovskis savas dzīves laikā deva Latvijas izaugsmei.

Varonība? Jā, devalvēts vārds, bet kā lai citādi raksturo tā cilvēka dzīvi, kurš pašmācības ceļā pašaieliedzīgi, neraugoties

Pašportrets. Centrālā daļa no triptiha *Vivat, color!*
2001, a., e., 30 x 30

uz nepateicīgajiem apstākļiem, aizstāv savus ideālus un veic daudz jauninājumu, ieguldot tajos visus savus nopelnītos līdzekļus? Kurš mērķtiecīgi rūpējas par savu strādnieku dzīves apstākļu uzlabošanu, par viņu bērnu izglītību, izveido vienu no pirmajiem bērnudārziem Latvijā, atver četrgadīgo skolu (Zaļā skola) un ģimnāziju? Kurš visādos veidos atbalsta Latvijas kultūras darbiniekus un pats ir Rīgas Latviešu biedrības Kārtības komisijas vadītājs? Varonība ir arī nebēgt no soda ekspedīcijām, kad tiec nelabvēļu un skauģu nepatiesi apvainots. Varonība ir bez speciālas izglītības uzbūvēt 1200 stīgu instrumentus un Pirmā pasaules kara gados labākos aizsūtīt uz Pēterburgu, lai pēc kara tos atvestu atpakaļ – kā Latvijai nepieciešamus.

Roberta Muža portretā Augusts Dombrovskis tverts svētku laikā Ziemeļblāzmas pils kompleksā. Kompozicionāli viņš novietots augstāk par pārējiem, kuriem tikai stafāžas loma. Tādējādi tiek parādīta rūpnieka un mecenāta izcilā vieta Latvijas vēsturē. Dombrovskis enerģiski dodas augšup pa kāpnēm, ko varētu tulkot arī kā norādi, ka viss, ko viņš darījis, nezaudē vērtību, ir attīstībā, cauri paaudzēm turpina tiekties augšup. Labdaris ir gaišākā figūra kompozīcijā, kaut kopīgajā krāsu risinājumā redzamas Roberta Muža pēdējās desmitgades mākslinieciskās intereses. Protī, melnās, baltās un zemes krāsu klājums uz audekla. Tonālā glezniecība, kas balstīta uz trīs toņiem. Sava veida minimālisms, kura pilnīgāko izvērsumu mākslinieks realizē ainavu glezniecībā, kurā pēdējos gados strādā pārsvarā. Tajā viņš guvis tādu meistarības līmeni, ka šajā žanrā kļuva par pirmo Jāzepa Pīgožņa balvas Latvijas ainavu glezniecībā Galvenās balvas laureātu (2015). Pēc savas personālizstādes "Trīs krāsas" Ziemeļblāzmas pilī (2014. gada 5. februāris/15. aprīlis) mākslinieks portretu atdāvināja pils Augusta Dombrovskā piemiņas telpai, kur tas novietots pastāvīgajā ekspozīcijā.

BRĪVĪBA (1920) – sanāk Satversmes sapulce, par tās prezidentu ievēl Jāni Čaksti

Roberta Muža atkārtoto pašportretu kolekcijā viens no interesantākajiem un gleznieciski papildītākajiem darbiem ir 2001. gadā tapusi kompozīcija (30 x 30, a., e.). Ar saturiski iekodētu atklāsni, ka vienatnē ar sevi esam dubultnieki, jo katram cilvēkam ir savas gaišās un tumšās puses. Portreta pretskatā, kas veikts bez vairāku krāsu klātbūtnes, vien ar gaišajiem triepieniem un faktūru veidojumiem panākot atpazīstamību. Melnajā pakausī darba kreisajā pusē kā spilgtu uzmirzdējums – doma, talants, pieredze, uzdevums, glezniecības atziņas, meistarība? Visticamāk, viss vienlaikus, jo mākslinieks ir izgājis tā saucamo balto un melno gleznu periodu, nostiprinājis savu individuālo rokrakstu un zināmā mērā var atklāties pilnīgi brīvs uz audekla. Zināmā mērā tāpēc, ka katrs krietns meistars aizvien patur godā amata nosacījumus un tiem ir savas robežas. Mēdz gan visai vienpusīgi apgalvot, ka mākslā nav robežu, bet instrumenti, metodes, paņēmieni, tehnoloģijas, materiāli aizvien nosaka kādas iespējas vai izteiksmes formu. Ar stabuli granīta pieminekli neizkalsi. Taču – jo lielāka meistarība un pieredze, jo vieglāk veras negaidīti risinājumi un pārsteidz jauninājumi. To visbiežāk arī dēvē par mākslinieka brīvību, kurai nav ne mazākā sakara ar saturu un formas huligānismu.

Roberts Muzis savā garajā un darbīguma piesātinātā ceļā no Latvijas Mākslas akadēmijas diplomdarba "Būs skaidra diena" (cik zīmīgs nosaukums!, vad. Eduards Kalniņš, 1967) līdz šodienas brīvības pakāpei, kāda ir reti kuram viņa paaudzes otas bruņiniekam, gājis vīrišķīgi un pašpalāvīgi. Godājis labo tikumu kodeksu un savu nozīmīgāko pedagogu Induļa Zariņa (1929–1997) un Konrāda Ubāna (1893–1981) padomus kā dzīves, tā mākslas gudrībās. Un kaut arī mākslinieks aizvien bijis naudas darbu un sabiedrisko pienākumu aprkrauts, šķiet, ka iemantojis to jēgpilno mieru, kuru cilvēkam nodrošina tikai patiesa, sevī sakņota brīvības izjūta.

AUGŠANA (1921) – Latvijas valsts starptautiski atzīta *de jure* un uzņemta Tautu Savienībā

Latviešu fiziķa, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenā locekļa (1998), arī vairāku citu Eiropas zinātņu akadēmiju locekļa un Latvijas Universitātes rektora (2007–2015) **Mārča Auziņa** (dz. 1956) portretu Roberts Muzis gleznoja ilgi un respektējot lielas personības, intelektuāļa un kultūras cilvēka pievilcības šarmu. Neraugoties uz visiem portretējamā publiskajiem sasniegumiem un stāvokli sabiedrībā, mākslinieks izvēlējās ceļu, kas atbilst parādes portretam, bet nepieļāva ne mazāko pompozitāti. Gluži otrādi – kompozīcija ir ļoti vienkārša, bez liekvārdības, norādēm uz ordeņiem, amatu ķēdēm un dažādām regālijām. Nekā lieka, galvenā uzmanība koncentrēta uz seju, ar tās palīdzību atklājot dažas Mārči Auziņu raksturojošas īpašības: mieru, koncentrēšanos, noteiktību, kārtīgumu, labsirdību. Pirmais, ko iespējams uztvert – krāsās un otas

Rektors Mārcis Auziņš
2015, a., akrils, 60 x 50

gaitā nekā ārišķīga. Tas daudz izsaka par portretējamā un mākslinieka būtību. Gleznotāja meistarība nevainojama tajās sarežģītajās atveides partijās, kas saistās ar matu, ūsu, bārdas rugāju gleznojumu, bet jo īpaši ar acu izteiksmi aiz briļļu stikliem. Acu forma un izteiksmes nolasāmības piešķirums ir ciets rieksts katram meistaram, jo ne velti mēdz sacīt, ka acis ir dvēseles spogulis. Un, ja salīdzina, kādā veidā un piesātinājumā Roberts Muzis piešķir individualitāti ar acu izteiksmi vēl vienam bijušajam Latvijas Universitātes rektoram Ivaram Lācim (2007) un Zinātņu akadēmijas prezidentam Ojāram Spārītim, kurš gleznots ģimenes lokā (1999), arhibīskapiem Jānim Matulim (2002) vai Kārlim Gailītim (2002), tad bez mazākā pārspilējuma var teikt, ka profesors Roberts Muzis ir viens no pašiem nozīmīgākajiem portretistiem Latvijas mākslā gadsimtu mijā un šodienā.

Ne velti pieminēju mākslinieka profesora grādu, jo viņš ilgstoši savas zināšanas un prasmes atdevis studentiem Rīgas Politehniskajā institūtā un Latvijas Mākslas akadēmijā, Starptautiskajā Praktiskās psiholoģijas augstskolā un Latvijas Universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātē. Varējis to darīt kvalitatīvi, bijis autoritāte un iecienīts pedagogs simtiem studentu, kolēģu vidē, jo pats nekad nav pārtraucis mācīties ko jaunu visdažādākajās dzīves jomās. Radoša gara radoša attieksme pret sevi un pasauli. Un ir taču zināms, ka izglītība ir vienīgā, kas nodrošina katra indivīda, tautas, valsts augsmi, pilnveidi, patstāvību, pašcieņu savā un citu vērtējumā. **E&P**

Fotoattēli no mākslinieka personīgā arhīva